

Media: ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ **Page:** 73-75 **Published at:** 23-05-2021
Author: **Surface:** 1604.03 **Circulation:** 55380
Subjects: cm²

2-3

**Ο Δημοσθένης Κούρτοβικ επισκοπεί
την πορεία και την εξέλιξη της ελληνικής
πεζογραφίας μεταξύ 1974 και 2020**

Μελέτη

Ο Δημοσθένης Κούρτοβικ παρατηρεί ότι η επανάκαμψη του ιστορικού μυθιστορήματος στην Ελλάδα γύρω στο 1990 «συμπίπτει χρονικά με την ανατροπή των παγκόσμιων γεωπολιτικών ισορροπιών που προκάλεσε η κατάρρευση της σοβιετικής αυτοκρατορίας, τις συνακόλουθες κοινωνικοπολιτικές αναστατώσεις στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια και τη σαρωτική διαδικασία της παγκοσμιοποίησης».

Ανάμεσα στο τοπικό και στο παγκόσμιο

ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΗΣ ΚΟΥΖΕΛΗ

Τρεις διακριτές κριτικές φωνές, που συνδέθηκαν με τις σελίδες βιβλίου συγκεκριμένων εντύπων ευρείας κυκλοφορίας της Μεταπολίτευσης, έχουν καταθέσει πλέον τις συνολικές εντυπώσεις τους για την πεζογραφία της περιόδου σε αυτοτελείς τόμους που δίνουν μια σφαιρική εικόνα της βιβλιοπαγωγής. Ο Βαγγέλης Χατζηβασιλείου («Ελευθεροτυπία») με την *Κίνηση του εκκρεμούς. Ατομα και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017* (Πόλις, 2018), η Ελισάβετ Κοτζιά («Καθημερινή») με την *Ελληνική πεζογραφία 1974-2010. Το μέτρο και τα σταθμά* (Πόλις, 2020) και τώρα ο Δημοσθένης Κούρτοβικ («ΤΑ ΝΕΑ») με τον τόμο *Η ελιά κι η φλαμουριά* (Πατάκης, 2021). Ο πρώτος, με μια γραμματολογική ματιά, οργάνωσε την παραγωγή της περιόδου αυτής στον άξονα ατομικό - συλλογικό. Η δεύτερη συνεξέτασε την πεζογραφία με την πορεία της ελληνικής κριτικής. Σχεδόν μία δεκαετία μεγαλύτερος από τους προηγούμενους, με σπουδές Βιολογίας στην Αθήνα και στη Στουτγάρδη, ο Κούρτοβικ είχε ήδη εκδώσει το μελέτημα *Η ελληνική διάνοξη στον κινηματογράφο* (Διογένης, 1979) και την ανθρωπολογική του διατριβή για την *Εξέλιξη της ανθρώπινης οξζοναλικότητας* (Ράπνας, 1986) προτού αρχίσει να ασχολείται συστηματικά με την κριτική, αρχικά στο περιοδικό *Σχολιαστής* το 1986. Παραγωγικός μεταφραστής, δοκιμογράφος αλλά και πεζογράφος – *Τετέλεσται* (Opera, 1996), *Τι ζητούν οι Βάρβαροι* (Ελληνικά Γράμματα, 2008), *Λαχανόριζο του Σταυρού* (Εστία, 2012) κ.ά. –, άφησε

Η συνθετική μελέτη του **Δημοσθένη Κούρτοβικ**, στην οποία εκθέτει με σαφήνεια και γλαφυρότητα τις τάσεις και τις μετακινήσεις της **μεταπολιτευτικής πεζογραφίας**

το ίχνος του στα ελληνικά γράμματα ως *sui generis* κριτικός σπάνιας οξύνοιας και τόλμης, αποδεδειγμένος από στενές κομματικο-πολιτικές ιδεοληψίες μεν, σταθερός στις προσωπικές του κριτικές εμμονές και προτιμήσεις στους συγγραφείς μιας έκκεντρης θέσης απέναντι στα πράγματα και στα γράμματα δε.

Όρια, μετακινήσεις και τάσεις

Στον νέο ευσύντομο τόμο δεν ασχολείται μικροσκοπικά με την εξέλιξη συγγραφέων όπως ο Χατζηβασιλείου, ούτε ανοίγει την πόρτα στο εργαστήριο του κριτικού όπως η Κοτζιά – αυτά έχουν γίνει, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, στην επιλογή από τις βιβλιοκριτικές του που έχουν εκδοθεί σε τρεις τόμους: *Ημεδαπή εξορία. Κείμενα για την ελληνική λογοτεχνία 1986-1991* (Opera, 1991), *Η θεά πέρα από τον ακάλυπτο. Κριτικές και δοκίμια 1992-2002* (Εστία, 2002), *Η νοσταλγία της πραγματικότητας. Δοκίμια και κριτικές 2002-2013* (Εστία, 2015). Εδώ τον ενδιαφέρει, όπως σημειώνει και ο ίδιος στην εισαγωγή, το πώς τα βιβλία «*συνομιλούν με τον κόσμο, με τη λογοτεχνική παράδοση και τα διανοητικά ρεύματα της εποχής τους*», πώς η ελληνική μεταπολιτευτική πεζογραφία εκφράζει το τοπικό, το ελληνικό (ελιά) και το υπερτοπικό, το παγκόσμιο (φλαμουριά), πώς το λογοτεχνικό αρθρώνεται με το κοινωνικό. Με άξονα μια προβληματική που τον είχε απασχολήσει και στο πολιτικό - πολιτισμικό δοκίμιο *Ελληνικό hangover* (Νεφέλη, 2005), κοιτάζει το μεγάλο ταμπλό της μεταπολιτευτικής πεζογραφίας από απόσταση και προσπαθεί, αποτιμώντας, με τη γνώση του οξυδερκεία, σαφήνεια και ειλικρίνεια – αλλά σαφώς ηπιότερο ύψος –, να εντοπίσει όρια, μετακινήσεις

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ
Η ελιά και η φλαμουριά. Ελλάδα και κόσμος, άτομο και ιστορία στην ελληνική πεζογραφία 1974-2020

Εκδόσεις Πατάκη, 2021.
σελ. 360, τιμή 17,70 ευρώ

και τάσεις. Τον ενδιαφέρει η Μεταπολίτευση όχι τόσο για την αποκατάσταση της δημοκρατίας όσο για τις σαρωτικές αλλαγές που «*άλλαξαν σε μεγάλο βαθμό το πρόσωπο της χώρας, τη συνέδεσαν πιο στενά με την "ευρωπαϊκή οικογένεια" και έφεραν τους περισσότερους ανθρώπους της σε αμεσότερη επαφή με τον έξω κόσμο, που και αυτός άλλαζε ραγδαία*». Στην περίοδο 1974-2020 διακρίνει δύο υποπεριόδους με διαφορετικά χαρακτηριστικά και συμβατικό όριο μεταξύ τους το 1990. Στην πρώτη περίοδο, με το βλέμμα στραμμένο προς τα πίσω, η μεταπολιτευτική κοινωνία αντιμετωπίζεται κριτικά και αρνητικά. Στη δεύτερη περίοδο, από το συλλογικό «*εμείς*» του ελληνικού παρελθόντος (ιδεολογία, παρατάξεις, Εμφύλιος) υπάρχει η στροφή στο «*εγώ*», στην ατομικότητα του υποκειμένου μέσα στο παγκόσμιο σκηνικό.

Τα δύο μυθιστορήματα του 1991

Τις μετακινήσεις του ελληνικού γύρω από το όριο αυτό αντιπροσωπεύουν, κατά τη γνώμη του, δύο μυθιστορήματα του 1991, η *Γραμμή του ορίζοντος του Χρήστου Βακαλόπουλου* και *Το αδιανόητο τοπίο του Τάκη Θεοδορόπουλου*. Ο πρώτος εκφράζει την απόρριψη ενός δυτικόστροφου τρόπου ζωής και τον ασαφισμό μιας ελληνικότητας που σφραγίζεται από το πνεύμα της Ορθοδοξίας. Ο δεύτερος ασκεί κριτική στην εμμονική αναζήτηση της ουσίας μιας ελληνικότητας συμβαδίζοντας με την «*αλλεργία*» των συγγραφέων της γενιάς του 1980 για την αυθεντικά ελληνική έκφραση. Το ενδιαφέρον είναι ότι τα ίδια πάνοικα χρόνια με τη νουβέλα *Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου* (1993) του Σωτήρη Δημητρίου και την έντονη προφορική διεισδυτικότητα που το χαρακτηρίζει πέφτει ο σπόρος που θα ανθίσει περίπου 15-20 χρόνια αργότερα με τα πεζογραφήματα του Γιάννη Μακρυνάκη, της Βασίλειας Πέτσα, του Δημοσθένη Παπαμάρκου και άλλων, που νοσταλγούν «*την αίσθηση του πρωτογενούς και αυθεντικού, οσοδήποτε άγριου, ακόμη και απορριπτικού ηθικά με σημερινά κριτήρια*». Στην τάση αυτή, που μας έχει απασχολήσει πολύ τα τελευταία χρόνια, ο Κούρτοβικ δίνει μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία, τη θεωρεί «*ένα αίτημα επανασύνδεσης με την αλήθεια του σώματος ως της πιο απτής πραγματικότητας, νοσταλγία μιας ζωής με άμεση και έντονη βίωση των πρωτογενών αισθημάτων, που στις αστικές κοινωνίες, ιδίως της ψηφιακής εποχής, φαίνεται πως προσφέρεται πιο σκεδόν μόνον από τα σπορ και τις αρρώστιες*».

Σε μια αυτοαναφορική απεύθυνση ο συγγραφέας δεν παραλείπει να παρουσιάσει, σε τρίτο πρόσωπο, και τη δική του πεζογραφική συμβολή στα πράγματα αυτά με το *Τι ζητούν οι Βάρβαροι* (2008), που αποσκοπεί να αναδείξει μια ιδιαίτερη πτυχή της πολιτισμικής ταυτότητας, την εντοπιότητα, μέσα στο βαλκανικό πλαίσιο.

Το νέο ιστορικό μυθιστόρημα

Το πιο εντυπωσιακό όμως λογοτεχνικό φαινόμενο της Μεταπολίτευσης είναι, γύρω στο 1990, η επανάκαμψη του ιστορικού μυθιστορήματος. «*Συμπίπτει χρονικά με την ανατροπή των παγκόσμιων γεωπολιτικών ισορροπιών που προκάλεσε η κατάρρευση της σοβιετικής αυτοκρατορίας, τις συνακόλουθες κοινωνικοπολιτικές αναστατώσεις στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια και τη σαρωτική διαδικασία της παγκοσμιο-*

Κρίση, πανδημία και περιθωριακά είδη

Για τη λογοτεχνία της προηγούμενης δεκαετίας, τη λεγόμενη «λογοτεχνία της κρίσης», ο Κούρτοβικ διατηρεί επιφυλάξεις. Είναι, υποστηρίζει, ένας εισαγόμενος δημοσιογραφικός όρος - μια ταξινόμηση λογοτεχνικού μάρκετινγκ, θα λέγαμε εμείς - που στερείται ουσιαστικό περιεχόμενο. «Η γρήγορη ανταπόκριση των ελλήνων

συγγραφέων στα δεινά της κρίσης μπορεί να φανερώσει κοινωνική ευαισθησία, δεν φανερώνει όμως και διάθεση βαθύτερης συνειδησιακής επεξεργασίας» εκτιμά, καταλήγοντας πως «σε λίγες περιπτώσεις προέκυψαν αποτελέσματα που θ' άντεχαν στον χρόνο, ως λογοτεχνία». Ξεχωρίζει εδώ τη σχετική αστυνομική τριλογία του Πέτρου Μάρκαρη, το *Μυστικό της Ελλάς* (2012) του Θεόδωρου Γρηγοριάδη και το *Τελευταία Έξοδος Στυμφαλίας* (2014) του Μιχάλη Μοδινού, αλλά και μυθιστορήματα που δεν καταπιάνονται ευθέως με την κρίση, όπως το αστυνομικό *Μαύρη μπέρα* (2011) του Βασίλη Δανέλλη και το μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας *Αγρία Ακρόπολη* (2013) του Νίκου Α. Μάνη. Βλέπουμε εδώ πώς γίνεται μια «κανονικοποίηση» της αστυνομικής λογοτεχνίας, της λογοτεχνίας του φανταστικού, του μαγικού ρεαλισμού που «από τα υπόγεια της λογοτεχνίας ανεβαίνουν στο ρετιρέ». Και ενδέχεται, θα τολμούσαμε να πούμε, να αποκτήσουν μεγαλύτερο μερίδιο στην κεντρική λογοτεχνική σκηνή με την πανδημία, η οποία, όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας της μελέτης, ως απειλή από μια άψυχη φυσική δύναμη και με την ιατρικοποίηση της κρατικής εξουσίας, τους αποτελεσματικότερους τρόπους ελέγχου των πολιτών κ.τ.λ. είναι πολύ πιθανόν να δώσει αξιολογότερα λογοτεχνήματα από την οικονομική κρίση.

Ανογημα στον κόσμο

Συνολικά ιδωμένη, η μεταπολιτευτική πεζογραφία συνέλαβε και εξέφρασε τα συνειδησιακά, κοινωνικά και εθνικά διλήμματα που έθεσε η μετάβαση της χώρας σε μια εντελώς καινούργια συνθήκη μετά το 1974, και ανοίχτηκε στον κόσμο, καταλήγει ο συνήθως απαιτητικός Κούρτοβικ. Σήμερα, «μπορεί να σταθεί ισότιμα πλάι σε εθνικές λογοτεχνίες χωρών συγκρίσιμων με την Ελλάδα στο μέγεθος, στη διάδοση της εθνικής γλώσσας και στον πλούτο της λογοτεχνικής παράδοσης, αλλά περισσότερο πετυχημένων στις διεθνείς βιβλιογορές». Για να συμβεί αυτό απαιτείται ωστόσο μια αλλαγή της γενικής εικόνας της πνευματικής δραστηριότητας της χώρας, εκτιμά, μια μετακίνηση του ελληνικού μύθου από το τετράπλευρο ήλιος - θάλασσα - μουσικάς - Παρθενώνας. Μια μετακίνηση, θα λέγαμε εμείς, από την πεζογραφία μιας ελληνικότητας της μειονεξίας και της γραφικότητας σε μια πεζογραφία της ελληνικής αυτοπεποίθησης μέσα στον κόσμο. Θα μπορούσε αυτό, ως αναγνωστική κατακλείδα, να είναι ένα ερευνητικό ερώτημα για διάλογο που θα ανανέωνε τη σύγχρονη κριτική, η οποία πλέον «σπάνια δίνει ερεθίσματα για διάλογο», κατά τη γνώμη του παλαιόμαχου κριτικού, και οφείλει να ανακτήσει τη χαμένη αποτελεσματικότητά της.

ποίησης» παρατηρεί πολύ εύστοχα ο Κούρτοβικ.

Οι ιδεολογικές βεβαιότητες κλονίζονται, γεννιέται ανασφάλεια. Οι μετακινήσεις πληθυσμών γεννούν ζητήματα εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας στο πλαίσιο μιας κοινότητας ή μέσα στο άτομο. Ο *Βίος του Ισμαήλ Φερικ πασά* της Ρέας Γαλανάκη το 1989 είναι η προδρομική εκδήλωση ενός ρεύματος που θα γνωρίσει άνθηση, με διάφορες μορφές, και διάρκεια ως σήμερα.

Γυναίκα και λογοτεχνία

Η δεύτερη φάση της Μεταπολίτευσης είναι η «εποχή της γυναίκας» στην ελληνική λογοτεχνία, σημειώνει ο Κούρτοβικ, μια και αυξάνονται οι γυναίκες συγγραφείς, τείνουν μάλιστα να ξεπεράσουν αριθμητικά τους άνδρες, αν λάβουμε υπ' όψιν την ογκώδη παρουσία του λεγόμενου «ροζ μυθιστορήματος». Είναι επίσης η εποχή που η Ελληνίδα απολαμβάνει πρωτόγνωρες ελευθερίες, δικαιώματα και ευκαιρίες συμμετοχής στον πολιτικό, στον οικονομικό και στον ακαδημαϊκό βίο. Ωστόσο, δεν καταφέρνει να εσωτερικεύσει τις ελευθερίες που έφεραν οι κοινωνικές εξελίξεις της Μεταπολίτευσης. Με παραδείγματα από την πεζογραφία της Μάρως Δούκα, της Ιωάννας Καρυστιάνη και της Ρέας Γαλανάκη, υπογραμμίζει την ισχυρή λαβή της παράδοσης, της δομής και των

δεσμών της οικογένειας στην ελληνίδα συγγραφέα, αλλά αναγνωρίζει και την «αναζήτηση μιας βαθύτερα ριζωμένης αυτονομίας της γυναίκας» σε νεότερες συγγραφείς (Αμάντα Μιχαλοπούλου, Αντζελα Δημητρακάκη). Ενδιαφέρον έχει και θα άξιζε να αναλυθεί περισσότερο η παρατήρηση ότι «το λογοτεχνικό προφίλ της σύγχρονης Ελληνίδας, προπαντός της Ελληνίδας μικροαστής, έχει διαμορφωθεί απ' ομοφυλόφιλους άνδρες συγγραφείς και μερικές φορές ο ιδιότυπος τρόπος θέασης τους είναι παραπάνω από εμφανής» και ότι η απήχηση στο γυναικείο κοινό τέτοιων λογοτεχνικών χαρακτήρων «περιπλέκει ακόμη περισσότερο το ζήτημα του τρόπου που η σύγχρονη Ελληνίδα αντιλαμβάνεται τον εαυτό της».

Ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον, για όσους και όσες θυμούνται τα επικριτικά αιχμηρά και δηκτικά για το «ροζ μυθιστόρημα», για τις συγγραφείς και το κοινό του σχόλια του κριτικού στα τέλη της δεκαετίας του 2000, παρουσιάζει η κατακλείδα του εν λόγω κεφαλαίου, όπου διαβάζουμε την παραδοχή ότι «τέτοια μυθιστορήματα όχι μόνο γράφονται συχνά από καλλιτεργημένες γυναίκες με μοντέρνο προφίλ, αλλά και το αναγνωστικό κοινό τους κάθε άλλο παρά περιορίζεται σε γυναίκες με χαμηλό πνευματικό επίπεδο, όπως θέλουν να πιστεύουν πολλοί».